

Arven etter olympiske og paralympiske leker

Dag Vidar Hanstad

Høgskolen i Innlandet og Norges idrettshøgskole

Februar 2019

Sammendrag

Olympiske leker er en folkefest, men det alene er ikke tilstrekkelig for at en by, region og nasjon skal ta vertsrollen for et arrangement med betydelige kostnader. Det må ligge igjen verdier i etterkant. Legacy, enkelt oversatt til arv, har derfor stor betydning.

Legacy er et omdiskutert begrep. Den internasjonale olympiske komité (IOC) og søkekomiteer er opptatt av å få fram de positive langtidsvirkningene, mens de negative virkningene mer eller mindre bevisst blir oversett. Legacy kan være både positiv og negativ. Videre kan den framstå i mange former, både som materiell (for eksempel anlegg og infrastruktur) og immateriell (for eksempel kompetanseutvikling og psykologiske faktorer). Legacy kan planlegges, men erfaringer viser at store idrettsarrangement har elementer av arv som ikke var planlagt. Videre er det viktig å skille legacy som knyttes direkte til at en by eller region var vertsby fra en utvikling som bare delvis har en kobling, eller som ville ha funnet sted uavhengig av arrangementet. Endelig kan legacy berøre ulike aktører på forskjellig måte. Det som er positive virkninger for noen, kan være negative for andre.

Denne rapporten forsøker å gi et visst bilde på hva forskningen forteller om legacy. Den er basert på vitenskapelige publikasjoner i internasjonale tidsskrifter. Forskningen på dette området tok seg betraktelig opp etter at Den internasjonale olympiske komité (IOC) tok legacy inn som et vesentlig begrep fra 2003. Klart flest publikasjoner er blitt publisert i årene rundt 2012.

Del 1 gir en forklaring på hva som ligger i begrepet legacy og hvorfor det er viktig for en potensiell søker. Legacy kan plasseres i ulike kategorier. Ti slike kategorier går igjen i søknader og sluttrapporter fra OL-arrangører. Økonomi/finans er en arv man vanskelig kommer utenom. Økt turisme, flere jobber og ulike effekter for næringsliveturisme er typiske eksempler her. En negativ legacy innen denne kategorien er at kostnadene blir betydelig høyere enn forventet, noe som kan få negative konsekvenser for andre investeringer regionalt eller nasjonalt. Den urban arv innebærer bygging av fasiliteter og forbedring av infrastrukturen til kommunal/regional transport og service. En negativ arv her er overdimensjonering som ikke er tilpasset hverdagen etter lekene. Utdanning/skolering er en arv som innebærer at arrangementet brukes til kompetanseheving som er til nytte for senere arrangement eller i næringsliv, idrett og offentlig forvaltning.

Del 2 viser til noen av funnene forskerne har gjort på olympisk legacy. En utfordring for forskningen, er at den gjerne er foretatt under og like etter lekene, noe som gjør det vanskelig å påvise langvarige virkninger. Longitudinelle studier er mangelvare. Når det gjelder tidligere arrangører, regnes Barcelona i 1992 som beste eksempel på positiv legacy. Der inngikk OL som en større plan om byfornyelse. Med et Lillehammer-blick er det mer relevant å se på vinterlekene i Torino 2006 og Vancouver 2010. Her viser forskning at lekene i 2006 falt inn i en eksisterende plan for å utvikle byen Torino og regionen. En negativ legacy er først og fremst to kostbare idrettsanlegg, hopp og bob & akebane, som ikke var bærekraftige for bruk i etterkant.

Del 3 tar for seg legacy etter vinterlekene i 1994 og ungdoms-OL i 2016. Forskning forstått som studier gjengitt i tidsskrifter med fagfelleevaluering er det lite av. Det var mye forskning før og under lekene i 1994, spesielt i regi av Østlandsforskning, men prosjektet avsluttet like etter lekene. For ungdoms-OL er det for tidlig å anslå hva som blir stående igjen, men det pekes på hvordan arrangøren planla for en positiv legacy.

Rapporten konkluderer med at legacy bør være del av hele arrangementssyklusen – altså at planlegging av legacy går parallelt med at søknad og eventuelt selve arrangementet planlegges og gjennomføres. For å sikre at legacy følges opp når arrangementets sluttrapport er levert og prosjektorganisasjonen avsluttet, må en legacykomité fortsette. Videre er det en anbefaling å være åpen for mulige negative virkninger av å påta seg et stort arrangement. Bare på den måten kan disse forebygges/forhindres.

Denne rapporten er laget innenfor tidsrammen på en måned og er bygget på tilgjengelig litteratur. Flere aspekter ved legacy, deriblant en ringvirkningsanalyse av vinterlekene i 1994, vil kunne gi mer utfyllende analyser.

It is remarkable that legacies appears only three times in the Official Reports of 1992 Barcelona Games and zero times in the 1994 Lillehammer Olympics, both of which have been generally considered as models of legacy.

(Girginov, 2018, s. 1).

Innledning

Med et Lillehammer-blikk er det mye å hente ut av sitatet til forskeren Vassil Girginov i boka *Rethinking Olympic legacy* fra 2018. For det første at «legacy» er relativt ferskt både som begrep og konsept, og ble del av søkeprosessen i Den internasjonale olympiske komité (IOC) først i 2003. Londons bygging av legacy rundt slagordet «Inspire a generation» var trolig en avgjørende faktor for at byen i 2005 ble tildelt lekene sju år senere. For det andre er sitatet relevant fordi Lillehammer nevnes i samme åndedrag som Barcelona, et OL som på mange måter skapte endring og hadde langvarig effekt (se for eksempel Solanellas & Camps, 2017; Telescaa, 2014; Valera & Guàrdia, 2002). Gitt den rosende omtalen Lillehammer-lekene i 1994 har fått av involverte i den olympiske bevegelse (Samaranchs med «The best Olympic Winter Games ever» under avslutningsseremonien)¹ og i mediene (se for eksempel Payne, 2005; Wolff, 2014), er det rart såpass få forskere har gjort analyser på Lillehammer. I den siste tilgjengelige litteraturgjennomgangen for perioden 2000-2006 fant Thomson og hennes kolleger (2018) 305 vitenskapelige artikler publisert på engelsk med tema legacy, men ingen som tok for seg Lillehammer. Denne typen artikler er i hele tatt mangelvare når det gjelder olympiske vinterleker. De er i stedet dominert av sommer-OL og VM i fotball. Også legacylitteratur knyttet til Paralympics er mangelvare, og spesielt vinterversjonen (Misener, Darcy, Legg, & Gilbert, 2013).

Når det gjelder Lillehammer, ble riktignok noen artikler publisert like etter lekene, men som vi skal se senere, er det vanskelig å måle legacy bare noen år etter arrangementet. Forskere, som Leopkey og Parent (2012) mener det må gå 20-25 år før vi kan se de langvarige virkningene.

¹ Under et intervju med forfatter i 2005 gjentok Samaranch at Lillehammer var tidenes beste vinterleker. Et oppfølgingsspørsmål om han fortsatt mente det, og da spesielt om ikke Salt Lake City (2002) var enda bedre, svarte han: «No, Salt Lake City was not better. We never before saw the participation in the Olympic Games as we saw in Norway. Never. To have the Games in such a small city. For this success I myself proposed Gerhard Heiberg as a member of the IOC». (Barcelona, 15. juni 2005. Intervjuutskrift er signert av Samaranch)

Noe det er bred enighet om, er at et stort arrangement som olympiske og paralympiske leker er en folkefest som tiltrekker seg stor global oppmerksomhet. Det er også en oppfatning at det alene ikke er nok til å ta på seg et slikt arrangement. Så hva sitter egentlig vertsbyen, regionen og nasjonen igjen med etter noen begivenhetsrike uker i sentrum for hele verdens oppmerksomhet? Hvordan skal vi kunne «regne hjem» en utgiftssiden på titalls milliarder kroner? Mange begreper er brukt for å se på virkninger. Legacy er allerede introdusert. I forbindelse med lekene i Lillehammer 1994 var etterbruk sentralt. Senere har det i forbindelse med initiativ her hjemme vært snakket om etterbruk *og* førbruk. Vancouver 2010 introduserte begrepet «Legacy Now». I den internasjonale litteraturen er outcome, impact, sustainability og leverage brukt, men på forskerhold er det presisert at disse begrepene ikke må blandes da de har ulik betydning (Preuss, 2016).

Denne rapporten er bygget opp som en litteraturstudie og skal forsøke å gi en forståelse av hvordan langvarige virkninger knyttes til et stort arrangement som olympiske og paralympiske leker. Leseren skal spesielt få et grep om «legacy». Rapporten består av tre deler:

I første del ser vi på begrepet og konseptet legacy, og hvorfor det er tillagt så stor betydning. I del 2 spør vi hva forskningen sier om OL-legacy, mens del 3 omhandler hva vi kan si om legacy etter OL i 1994 og Ungdoms-OL i 2016.

Sport events are temporal and can trigger a variety of short- or long-term, positive or negative impacts, which lead to positive or negative outcomes, and if sustained, these outcomes have been called 'legacies'.

(Taks, Chalip, & Green, 2015, s. 1)

DEL 1: HVA ER LEGACY OG HVORFOR ER DET VIKTIG?

For det første er det viktig å ha med seg at begrepet legacy har ulik mening og betydning for ulike språk, ulike grupper og kulturer. På norsk brukes arv, men oversettelsen er ikke helt presis. Legacy i forbindelse idrettsbegivenheter knyttes til å skape verdier av ulik art. Når IOC bruker begrepet arv i sitt eget regelverk (Olympic Charter), heter det at misjonen og rollen til IOC blant annet er «...å fremme en positiv legacy fra de olympiske leker til vertsbyene og vertslandet» (IOC, 2018, s. 17). I tråd med stadig økende oppmerksomhet om legacy gir IOC en definisjon som et verktøy for den olympiske bevegelsen:

Olympisk arv er resultatet av en visjon. Den omfatter alle de materielle og immaterielle langsiktige virkningene som er initiert eller forsterket ved å arrangere de olympiske leker (eller andre idrettsarrangement) for mennesker, byer/regioner og den olympiske bevegelsen (IOC, 2017)

Legacy er de senere år gitt stor betydning i forbindelse med olympiske leker. Som første del i en søknad må en potensiell vertsby gjøre rede for lekernes vision, konsept og legacy. IOC erkjenner at det knyttes betydelige kostnader til lekene, og at det dermed må ligge igjen noen etter festen. Her trekkes det linjer langt tilbake. Virkninger av lekene var gjerne knyttet til idrettslig eller lokal infrastruktur, men også utviklingsprogrammer i idrett og nasjonal stolthet, hevder Leopkey og Parent (2012), som henviser til blant annet de første sommerlekene i Athen i 1896. IOC underkjenner ikke at legacy også kan være negativ, men ønsker naturlig nok å vektlegge de positive virkningene et OL kan ha. Mangan (2010) mener det er tre grunner til at negative effekter «underselges»: en positiv arv gir bekreftelse på en vellykket hendelse, den rettferdiggjør bruken av offentlige midler, og den motiverer andre til å søke om påta seg vertsrollen. Dickson, Benson og Blackman (2011) mener de ut ifra medieanalyser kan fastslå at bruken av legacy ofte brukes av ulike interessenter som et salgstriks for å oppnå støtte til søkerbyer.

Fra forskerhold er begrepet legacy mer nyansert. Preuss gir denne definisjonen: «Legacy er planlagte og ikke-planlagte, positive og negative, immaterielle og materielle forhold som

skapes gjennom et idrettsarrangement, og som blir stående igjen etter arrangementet» (Preuss, 2007, s. 211). Nettopp Preuss er en av forskerne som har skrevet mest om legacy (Gratton & Preuss, 2008; Preuss, 2007, 2014, 2015, 2016), og ikke minst utviklet modeller for å forstå begrepet og hvordan det skal anvendes. Først kan vi se på de tre forholdene han tok opp i definisjonen fra 2007:

- 1. Materiell – immateriell:** Ved å innskrenke seg til den materielle arven (f.eks idrettsarenaer, deltagerlandsby, mediasenter og samferdsel) er det enkelt å vurdere hva som blir stående igjen etter OL. Mer komplekst blir bildet når vi går inn på den immaterielle arven, som handler om hva OL gjør med folkene som bor i en vertsby, regionen, resten av landet, og gjerne i verden for øvrig. Kultur, folkehelse, inkludering, turisme, miljø, fred og forsoning er eksempler på denne typen arv.
- 2. Positiv og negativ legacy:** Positive virkningene i form av for eksempel nye arenaer kan bli overskygget av de negative virkningene i form av store kostnadsoverskridelser (Flyvbjerg, 2011) som kan få negative konsekvenser for vertskapet i lang tid. Anlegg som ikke holdes ved like og forfaller, er et annet eksempel på negativ legacy.
- 3. Planlagt og ikke-planlagt legacy:** I dag stiller IOC betydelig større krav til å jobbe med legacy allerede i planleggingsfasen, men etterkant vil det fortsatt dukke opp legacy som ikke var planlagt.

Legacy er noe som knyttes til selve arrangementet, men noen forhold kan det være verdt å merke seg:

- a) Arv uten OL:** Uavhengig av om arven er materiell eller immateriell, vil IOC at søker får frem hva som står igjen hvis søknaden ikke når fram. Det skal vises at en omfattende prosess med store kostnader tross alt har en gevinst. Flere har klart det, blant annet Chicago som var kandidat for sommerlekene i 2016. I Oslo er det sagt at de planlagte anleggene vil komme – bare at det tar lengre tid. Nye Jordal Amfi er et eksempel. Kompetansen som ble etablert i kommunens OL-etat, er videreført i etaten Kultur- og idrettsbygg.
- b) OL som motor, men ikke den eneste:** På noen områder vil OL være den virkelige driveren, mens andre prosesser er kommet så langt at OL mer vil være å anse som en bidragsyter. Langtidsvirkningen har vist seg å være mest positive der OL går inn i en allerede eksisterende plan om utvikling.

c) **Arv for ulike grupper:** Legacy kan berøre svært mange interessenter (stakeholders) i en OL-prosess. Disse kan ha ulike mål, krav og ønsker om hva lekene skal brukes til. For det første er det viktig å kjenne til de ulike interessentene og deres behov. Noen eksempler på viktige interessenter vedrørende olympisk arv:

- IOC: Fordi det er avgjørende at eieren av OL-ringene ser at de sitter igjen med noe etter lekene. En slik positiv arv gjør lekene attraktive også for potensielle søkere for fremtidige OL.
- Vertsbyer og regioner: Det gjøres store investeringer. Må synliggjøre for politikerne at OL gir et varig løft.
- Statlige myndigheter: Er ute etter at hele landet skal ha noe igjen for å kunne støtte arrangementet, blant annet i form av statsgaranti.
- Idretten: Mest opplagt gjennom den materielle arven fordi det vil stå igjen idrettsanlegg som *kan ha* varig effekt. Men også immateriell arv fordi et OL kan brukes til kompetanse/ressursutvikling.
- Andre: Utallige interessenter/stakeholders berøres på en eller annen måte; f.eks turistnæringen, næringsliv, anleggsvirksomhet, utdanningsinstitusjoner., og folk flest.

I første fasen i et OL-prosjekt (initiativ og etablering) må en potensiell vertsby ha støtte i befolkningen, samt disse fire interessenter: Kommunen (kommunestyret), idretten (idrettsstyret/idrettstinget), regjering/storting og IOC. Alle er opptatt av hva som ligger igjen etter lekene.

d) **Tidsaspektet.** Det er ingen fasit på når man kan begynne å snakke om arv. Gratton og Preuss (2008) mente det ville ta 15–20 år å måle den reelle arven etter et olympisk arrangement. Senere har Preuss (2015) inkludert andre forhold enn langtidseffektene. I tilfeller hvor for eksempel arenaer er bygget lenge før arrangementet, har vi en «pregnancy effect», en arv som ikke kommer av selve arrangementet, men av forberedelsene til arrangementet. En latent arv handler om kunnskap og ekspertise som opparbeides gjennom søkeprosessen. Samtidig er det påpekt, som av Chappellet (2003), at jo lengre tid det går fra lekene, jo vanskeligere blir det å tilskrive effekter fra lekene fordi byen og regionene utsettes for annen påvirkning som kan ha betydning. Her nevnes for eksempel resesjon (eller boom) i verdensøkonomien og den generelle samfunnsutviklingen.

- e) **Forskudd på arv:** Allerede i søkerfasen tas det tak i elementer for å forsterke det som blir stående igjen som arven. Man kan sørge for at førbruk etableres som et konsept som strekker seg langt utover det å få opp idrettshaller.

Legacy betyr stadig mer for søkere, arrangører og IOC. Legacy kan ha ulik betydning for interessentene, og den gir rom for ulik tolkning og bruk i OL-prosessen. I det følgende vil det med utgangspunkt i tidligere søkerdokumenter og sluttrapporter fra olympiske vertsbyer bli vist hvordan legacy kan kategoriseres (Leopkey & Parent, 2012), modifisert av Hanstad (2014):

- ✓ *Økonomi/finans:* For store arrangement snakkes det om økning i antall jobber, turisme, markedsmuligheter og endog økt finansiering til regionen. Også mellomstore arrangement kan ha effekt for næringsliv, gjennom arrangementsturisme. Negativ legacy her er betydelig høyere kostnader enn forventet, noe som kan få negative konsekvenser for andre investeringer regionalt eller nasjonalt.
- ✓ *Kultur:* Kulturelle programmer som gjennomføres i forbindelse med begivenheten.
- ✓ *Miljø og bærekraft:* Det kan gjelde miljøvennlig arkitektur og ingeniørdesign for en stor begivenhet, mens et betydelig mindre arrangement for eksempel kan bruke anledningen til å bevisstgjøre befolkningen på søppelhåndtering. Samtidig kan store utbyggingsprosjekter gir negative virkninger.
- ✓ *Utdanning/læring/skolering:* Kan knyttes til kompetanseheving som er til nytte for senere arrangement eller i næringsliv, idrett eller offentlig forvaltning.
- ✓ *Image:* Økt regional, nasjonal eller internasjonal bevissthet, samt forbedring av imaget til vertsdestinasjon/regionen.
- ✓ *Nostalgi:* Arv knyttet til menneskers erfaring og hukommelse fra arrangementet. Vi får noen felles historier å samle oss om.
- ✓ *Politisk arv:* Idrettsarrangement brukes til å samle politiske aktører og nettverk av ulike slag.
- ✓ *Urban arv:* Bygging av fasiliteter og forbedring av infrastrukturen til kommunal/regional transport, service, planlegging og rekreasjonsplasser (byfornyelse).
- ✓ *Psykologisk arv:* Personlige følelser, så vel som å skape en regional/nasjonal følelse av stolthet og entusiasme.

- ✓ *Idrett*: Opplagt her er nye anlegg og rehabilitering av gamle, men kan også gjelde idrettsdeltagelse og fysisk aktivitet, ulike former for utvikling av trenere og ledere, samt styrking av toppidretten.

Som det vil framgå til nå, er legacy et begrep som det kan knyttes til mange forhold. For å gå tilbake til Preuss (2015?), har han ryddet litt i begrepene siden sin definisjon i 2007, og mener legacy bør vurderes helhetlig. Med det tenker han på fire aspekter:

Hva bør bli vurdert som legacy?

Hvem (hvilke interessenter) er berørt av virkningene?

Hvordan vil arven påvirke livskvaliteten i en vertsby eller –land?

Når vil legacy begynne å skape verdier?

Vi har nå vært gjennom begrepet og konseptet legacy. I del 2 skal vi se på hva forskerne har funnet ut om legacy i forbindelse med olympiske leker, og da vinterlekene spesielt.

«Growing ‘gigantism’ means that ‘Olympic legacies’ (of whatever kind) are only likely to be experienced by larger urban centres in the developed world. These places have both the financial capacities to stage the event and established tourism industries that can be enhanced. Winter Olympic hosts, actual and potential, are also concentrated almost exclusively in Europe and North America». (Essex & Chalkley, 2004, s. 225)

DEL 2: HVA SIER FORSKNINGEN OM OLYMPISK LEGACY?

Det kan være grunn til å starte med sitatet til Essex og Chalkley fra 2004 i artikkelen med tittelen *Mega sporting events in urban and regional policy: a history of the Winter Olympics*. Utviklingen etter at artikkelen ble skrevet, har vel snarere vist at store, urbane senter i Europa og Vest-Europa slett ikke har noen eksklusivitet på vertskapsrollen. Russland (2014) og Sør-Korea (2018) har hatt de siste lekene, mens Kina (2022) står for tur. Interessen fra Europa har vært minimal.

Sitatet viser hvor vanskelig det er å si noe om framtiden på dette området. Det vi kan dokumentere, er historien. I en ferskere artikkel enn den nevnte, skisserer Essex (2011) at vinterlekene har utviklet seg i fem faser. Fra de første lekene med minimale investeringer i infrastruktur (1924-1932), videre til leker med økende krav til infrastruktur (1936-1960), mens OL i den tredje fasen virket som verktøy for regional utvikling (1964-1980). Så følger en fase 4 som forfatteren kaller «large-scale transformation» (1984-1998) der lekene økte i omfang, noe som gjorde det vanskeligere for små byer å forsvare de store investeringene. Denne beskrivelsen er diskutabel (hverken Albertville eller Lillehammer er store byer), men kan godtas når fasen omtales som en transformasjon mot det som skulle komme. Fase 5 fra 2000 mener Essex preges av bærekraftig utvikling og legacy.

Artikkelen til Essex er fra 2011. Skal man våge seg på hva en fase seks fra 2010 er preget av, ville mangel på søkere være nærliggende. Vi er nå inne i en fase der folk i mange vestlige land sier nei til lekene gjennom folkeavstemninger. Det kan skyldes kostnadene forbundet med lekene, men også en generell motstand mot lederskapet i internasjonale idrettsorganisasjoner. IOC slipper ikke unna den kritikken. Uten at noen forskere så langt har påpekt det, kan motstanden mot OL også speile et generelt samfunnsfenomen der folk reiser seg mot eliten – slik vi har sett i forbindelse med Brexit og flere valg, blant annet i USA.

IOCs reformprogram Agenda 2020 (vedtatt i desember 2014) har så langt ikke hatt noen positiv innvirkning for å få flere til å påta seg arrangementet. I en nylig publisert studie om søkeprosessen for vinterlekene i 2026 (i lys av nettopp Agenda 2020) mener riktignok Schnitzer og Haizinger (2019) å se en tendens der søkerne reduserer budsjettene i forhold til tidligere søkere og senker kostnadene til infrastruktur. De påpeker også at arenaer får et mindre gigantisk preg og at konseptet med kompakte leker forlates. Forskerne ser for seg at olympisk legacy i framtiden i mindre grad vil bestå av ikoniske bygg, men heller bestå av langsiktige strategier.

I den senere tid er det kommet flere bøker om legacy; om urban utvikling (Viehoff & Poynter, 2018), om bærekraftig design (Hartman, 2012), arkitektur (Dyckhoff & Barrett, 2012) og transport og urbane forhold (Kassens-Nor, 2012) og om selve konseptet (Girginov, 2018). I den sistnevnte fra Girginov tar forskeren for seg selve legacy-begrepet som han mener det bør tenkes nytt rundt. Girginov mener IOCs bør konsentrere seg som hovedkjernen i det OL handler om; idrett og utdanning. Ansvaret for å skape en legacy i form av for eksempel byfornyelse, jobbgenerering, samfunnsutvikling og modernisering bør overlates til andre interessenter.

Videre har forskere i et stort antall vitenskapelige publikasjoner tatt for seg de ulike kategoriene som ble nevnt i del 1. Her har omfanget eksplodert. I den siste litteraturgjennomgangen foretatt av Thomson og kolleger (2018) har de funnet 305 artikler skrevet på engelsk i perioden 2000-2016. 214 av disse var publisert de fire siste årene. Det ble foretatt en inndeling i 12 kategorier, der disse tre var på topp:

1. Det offentlige, politikk og kultur: Forhold knyttet til samfunnsforhold, politikk og kultur (99 artikler)
2. Fysisk aktivitet og helse: Effekten (eller mangel på effekt) store idrettsarrangement har på deltakelse på grasrotnivå i den organiserte idretten og fysisk aktivitet mer generelt (65).
3. Økonomi: De økonomiske virkningene av de store arrangementene (60).

Flere artikler gikk på tvers av disse kategoriene. De samme forskerne refererte også til hvilke typer legacy-studier det handlet om. Her bruker vi de engelske begrepene: legacy outcomes; legacy delivery; governance, guidelines and policy; conceptualisation of legacy; legacy projections; frameworks for legacy planning; politics; frameworks for legacy evaluation; og

legacy perceptions. Klart flest artikler dreide seg om legacy outcomes, eller legacy-virkninger.

Hva forteller denne forskningen? Et fullstendig bilde vil være umulig å gi innenfor rammene av denne rapporten. En gjennomgang vil peke på det som er vektlagt i forskningen knyttet til de senere olympiske vinterlekene. Men vi begynner med sommer-OL, og hva forskningen sier om lekene som er blitt stående igjen som et ikon med hensyn til legacy.

Barcelona-modellen

Barcelona gjennomgikk en fornyelse i forbindelse med OL i 1992 og er brukt som «best practice». Monclús (2011) peker på en grunn: «...the true success of the Barcelona Olympic Games was the transformation experienced by the city, through a series of actions that would normally have taken decades and which were introduced in just 6 years» (s. 269). Planer om fornyelse av byen hadde vært diskutert siden 1970-tallet (bl.a om å åpne opp mot havet), men det var først med OL-initiativet i 1981 at det ble fart i sakene. De strategiske planene utover på 1980-tallet skilte seg fra tidligere planer ved at den i stedet for å fokusere på kampen mot kriser og stagnasjon, så man på hvordan sommerlekene kunne brukes som et redskap for å se på utviklingen mot tusenårsskiftet. Planene identifiserte tre mål: forbedre kommunikasjonen, forbedre livskvaliteten (knyttet til miljø/omgivelser, opplæring/utdanning, forskning, boligtilpasning og tilrettelegging for kultur) og støtte til industri og business med spesiell vekt på telekommunikasjon og teknologisk innovasjon

Coaffee (2011) beskriver det han mener er hovedgrunnen til at andre byer har forsøkt å gjenskape det man klarte i Barcelona: Sterk og langsiktig strategi for visjon (visioning), fortrefelighet i byens (urban) design, og godt finansierte sosiale program: «Kanskje det viktigste aspektet av modellen med hensyn til byfornyelse var fokus på langsiktig og strategisk planlegging i stedet stykkevis og areal-strategiske tiltak som var blitt assosiert med mange av de tidligere sommerlekene» (Coaffee, 2011, s. 186). Hertil hørte et sterkt politisk lederskap som evnet å kjøre prosessene fremover.

Vi skal nå ta for oss det forskere har vært opptatt av i analysene av legacy etter vinterlekene i Torino 2006 og Vancouver 2010. Begge byer fikk lekene før legacy var eksplisitt del av søkerprosessen, men i begge byer ble langvarige virkninger en del av planleggingen.

Torino 2006

For den norske troppen virket lekene i Torino noe kaotisk og særdeles lite urbant fordi majoriteten av troppen holdt til langt oppe i fjellene med betydelige logistiske utfordringer

(Hanstad, 2006). Men i litteraturen trekkes Torino frem som et arrangement med likheter til Barcelona på området byutvikling. Lekene inngikk i en langvarig moderniseringsprosess basert på hovedplan fra 1990-tallet som var respons på nedgang i de tradisjonelle økonomiske strukturene etter at Fiat trappet ned virksomheten på 1980-tallet. Byen ønsket å forvandle sitt image fra en industriby til en postindustriell by, basert på turisme, konferanser, kultur og gastronomi, med forbindelser til regionen Piemonte. I 2004 skrev forskerne Essex og Chalkley (2004) at Torino satte seg som mål å forvandle sin karakter og omdømme innen 2011. Syv år senere fastslo førstnevnte forfatter (Essex, 2011) at Torino var bemerkelsesverdig for sine resultater i å transformere byen og mobilisere byens langsiktige utbyggingsplan. Forfatteren mener Torino er det nærmeste en arrangør av vinterlekene har kommet i å kopiere endringsprosessene som fant sted i Barcelona.

Torino strategiske plan som ble presentert i 2000, hadde seks hovedområder med til sammen 20 mål og 84 tiltak/prosjekter – få med direkte tilknytning til vinterlekene, men med OL som en bidragsyter til å sette fart på planene. De seks hovedområdene: 1. Integrere storbyområdet i det internasjonale systemet (ett av målene her var å utvikle internasjonale nettverk for samarbeid, mens ett prosjekt besto i å skape en integrert kommunikasjonsplan for en internasjonal markedsføring av Torino), 2. Skape et lederskap for storbyområdet, 3. Utvikle opplæring og forskning som en strategisk ressurs, 4. Fremme bedrifter og sysselsetting, 5. Fremme Torino som en by med kultur, turisme, handel og idrett, 6. Forberede kvaliteten på byen (Pinson, 2002). Fem år etter lekene fastslo Bondonio og Guala (2011) at det industrielle bildet av Torino var endret i løpet av ti år. Uten å glemme byens tradisjonelle økonomiske røtter (ikke minst bilindustrien) så lokalsamfunnet denne balansert med nye verdier og perspektiver knyttet til kultur og turisme. Ferrari og Guala (2015) var senere inne på det samme.

Infrastruktur er ofte en viktig del av en olympisk infrastruktur. Lekene i Torino muliggjorde en forsering av veisystemet som forbinder byen med ulike konkurransesteder i fjellet og dalen, som Pinerolo, Chisonedalen (Pragelato en av byene/stedene) og Sestriere (Dansero & Puttilli, 2010). Også utvikling av strekningen Torino – Milano for høyhastighetstog kobles til lekene. Når det gjelder anlegg, er det i en stor by som Torino (i underkant av 950.000 innbyggere i 2006) mulig å nyttiggjøre seg av areaer som utvikles og bygges. Den negative arven knyttes først og fremst til areaer i fjellene som ble satt opp til OL og ikke dekket noe behov utover det. Bob- og akebanen i Cesana og hoppbakken i Pragelato var svært kostbare å holde ved like (spesielt bob og aking) og krevde betydelig tilførsel av økonomiske midler.

Begge anlegg er ved flere anledninger stengt. I den siste oversikten fra Det internasjonale bobsleigh & skeletonforbundet (IBSF) står ikke banen i Cesane oppført. Når det gjelder hoppbakke i Pragelato gikk bystyret i Pragelato i 2017 inn for å gjøre om de olympiske hoppbakkene til alpinanlegg.

Som vi nevnte i del 1, kan ulike interessenter ha forskjellige ønsker og behov – og dermed ulike inntrykk av hva som ligger i igjen etterpå. Bondonio og Mela (2008) tok for seg dette i forbindelse med lekene i Torino. Interessenter for fjellandsbyene så disse positive legacyelementene: Fornyelse av anlegg, forbedring av tilgjengelighet, forbedring av turistfasiliteter, større lokal identitet, og bedre samarbeid mellom destinasjonene. Fra interessenter for byen kom dette fram: Økt selvtillit, ny internasjonal image av Torino (satte byen på kartet), urban fornyelse, forbedret urban infrastruktur, nye muligheter for turisme. De to interessentene (interessent-grupperingene?) merket seg også legacyelementer som ikke ble fulgt opp. Begge var enige om det der var mangel på kapasitet til å definere scenarier som skulle følges opp etterpå, og det gode samarbeidet mellom byen og fjellregionene opphørt straks etter lekene.

Vancouver 2010

Lekene ble gjennomført på en vellykket måte, og la på den måten grunnlag for en positiv legacy for både vertskapet og IOC. Det at Canada gjorde det så bra sportslig (beste nasjon med 14 gull) kom som resultat av en satsing fram mot lekene med navnet «Own the Podium». Satsingen er ført videre og regnes som en legacy innen toppidrett for Canada.

Vancouver (ca 600.000 innbyggere) etablerte tidlig i søkeprosessen en egen legacy-komité med navnet «2010 Legacies Now» som skulle jobbe for å sikre positiv legacy uavhengig av om lekene havnet i den canadiske byen. Av vinterleker er det Vancouver som har vært gjenstand for mest forskning. Vi skal ta for oss noen studier her.

Urban utvikling og turisme: Her er urban virkning ment som alle handlinger relatert til utvikling av idrettsanlegg og infrastruktur som inngikk i planene for selve arrangementet, men også deres virkninger på urban kontekst. Veien mellom Vancouver og Whistler regnes som en legacy av lekene, kanskje den viktigste. Den var omtalt som «The Highway of Death» fordi den elendige forfatningen krevde mange menneskeliv. Bare mellom 1996 og 2001 døde 34 mennesker. Politikerne innså at den måtte utbedres etter år der ikke noe skjedde, og i 2002 lå det inne en tidsramme på 20 år. Men det var før lederen for evalueringskomiteen for lekene i 2010 kom på besøk. Gerhard Heiberg forklarte at det ville være vanskelig å tildele lekene til

Vancouver uten at store deler av den 130 lange strekningen ble utbedret (Fowle, 2009). Ett år før lekene sto veien klar. Den nye veien tilfredstilte IOCs krav om en kort og effektiv reisevei mellom OL-arenaene, men på lengre sikt lettere tilgang til fjellene for Vancouvers befolkning og turister. Dette er eksempel på at planer ligger der, men forseres voldsomt på grunn av lekene.

Studien til Sant, Mason og Hinch (2013) fremhever også betydningen av en samarbeid om utviklingsstrategier for vertsbyen, regionen og landet. I 2005 gikk fem ulike destinasjoner sammen og etablerte «2010 Tourism Consortium». Målet var å samle ressurser, samt engasjere seg med organisasjonskomiteen (VANOC), sponsorer og media som en enkelt enhet. For Vancouver var økt turisme en viktig del av den planlagte arven. Studier til nå har i liten grad klart å påvise langvarige virkninger. Det kan ut ifra tilgjengelige studier virke som om samarbeidet ikke er fulgt godt nok opp.

Deltagerlandsbyen i Vancouver ble det lagt stor prestisje i som del av byutvikling. Et enormt prosjekt skulle være et eksempel på bærekraft, inkludering og sosialt mangfold. Prosjektet er blitt gjenstand for mye kritikk av forskere (se for eksempel Gaudette, Roult, & Sylvain, 2017; Pentifallo & VanWynsberghe, 2015). Scherer (2013) påpeker at økonomien i prosjektet førte til betydelige ekstra utgifter for det offentlige da den globale finanskrisen i 2008 også traff Vancouver. Salget av prestisjefylte og kostbare leilighetsenheter førte til at byen forlot sine opprinnelige forpliktelser når det gjaldt sosiale boliger. Dette resulterte i en transformasjon av den olympiske landsbyen som førte til en komplett endring i de urbane og sosiale forhold i området og ga en gentrifisering, det vil si at typiske arbeiderklassestrøk ble forvandlet til bydeler for mer velstående befolkningsgrupper. Ekspropriering for å bygge arenaer og deltagerlandsbyer forsterket det inntrykket.

Frivillighet: Det er ofte hevdet at opplæring av arrangementsfrivillige bidrar til å skape en sosial legacy ved at den kompetanse og interesse som bygges opp, lever videre i tilsvarende arrangement. Benson og kolleger (2014) så på denne påstanden etter lekene i Vancouver. De konkluderer med at opplæringsopplegget i Vancouver var en misbrukt mulighet til å oppnå denne arven.

I avslutningsdelen kommer vi tilbake til et forhold der forskere har brukt Vancouver som eksempel; Hvordan legacy skal håndteres gjennom hele arrangementssyklusen – og fortsette *etter* at sluttstrek er satt for lekene.

While the idea of a Green Games had not originally been part of Lillehammer's rationale, Brundtland's presentation to the 1988 IOC Meeting in Seoul included a call for —an ethic of solidarity with our current and future generations, a responsibility to the global balance of nature and an understanding of our role within it. (Gold & Gold, 2013, s. 3529)

DEL 3: LEGACY ETTER VINTER-OL I 1994 OG UNGDOMS-OL I 2016

Sitater over er hentet fra artikkelen til Gold og Gold (2013), *'Bring it under the Legacy Umbrella': Olympic Host Cities and the Changing Fortunes of the Sustainability Agenda*.

Den vurderer først hvordan miljø dukket opp som et tema i vinterlekene gjennom bekymringer over miljøvern, diskuterer deretter tiltak som er innført for å legge til bærekraftig utvikling i offisiell olympisk praksis, og undersøker utviklingen på feltet. Vi skal komme tilbake til miljø og bærekraft, men først se på bakgrunnen for at Lillehammer ville ha lekene i 1994 (først 1992). Østlandet plassert i «oljeskyggen» er beskrevet flere steder (Hanstad, 1991; Lesjø, 2003). Innlandsutvalget ledet av tidligere statsminister Odvar Nordli uttrykte blant annet at det var behov for incentiver på Østlandet (NOU 1983: 21). Med sviktende tall for industri og turisme, kulturinstitusjoner som hadde sett sine bedre dager, referer Haugerud (2015) til lokalpolitikere som konkluderte med at det «...ikke var noe annet enkeltprosjekt som i samme grad kunne bygge opp under satsingen på reiseliv og kompetanse» (s. 32).

Nettopp Haugeruds bok «Arven fra Lillehammer-OL» kommer med mye informasjon om bakgrunnen for lekene på Lillehammer og hva som står igjen, slik også Olsen (2005) gjør om OLs betydning for forsering av utbyggingen i Hafjell med boka «Historien om Hafjell». Det har opp igjennom årene kommet mange rapporter (uten uavhengig kvalitetskontroll) og uttalelser fra aktører. I boka til Haugerud står det blant annet at 28 prosent av utbyggingsoppdragene gikk til lokalt og regionalt næringsliv og representerte en verdi på to milliarder. Når det også påpekes at utbyggingen utgjorde mellom 20.000 og 30.000 årsverk, kan det understrekes at vi her har å gjøre med anslag og ikke eksakt vitenskap. Uten å trekke noen av opplysningene i tvil, må det presiseres at de ikke har vært gjenstand for samme kvalitetskontroll som vitenskapelige publikasjoner. Før vi kommer dit, kan det også være grunn til å peke på at mange av de immaterielle virkningene etter et OL, er vanskelige å analysere uansett hvilken metode man velger. Her har det kommet mange vitnesbyrd som i sum gir et positivt bilde. Tidligere markedsdirektør i IOC, Michael Payne (2005) referer til en

artikkel i Sports Illustrated etter lekene i 1994. Her het det: «The XVII Winter Olympics did not exist. Norway did not exist. These were the fairy-tale Games, drawn from the imagination, staged in the pages of a children's book. They could not exist. Reality cannot be this good».

Jo, det skjedde i virkeligheten. Men hvilke langvarige virkninger hadde lekene? Og hvilke «legacier» kan knyttes direkte til lekene, og hva ville ha blitt skapt uansett? Hva kan pekes på som en negativ arv? Og hvordan er bildet nå som etterbruksfondet er brukt opp? Vil den positive anleggsarven snu til et mareritt? Er det i så fall fair å snakke om en negativ legacy når anleggene har spilt en viktig rolle i mer enn 25 år? Mange spørsmål, og flere av disse er det gjort få forsøk på å besvare i fagfelleverderte publikasjoner (betyr at de er anonymt kvalitetskontrollert av eksperter). Ut ifra behovet for kunnskap til prosesser om mulig norsk søknad, som nærmest har pågått kontinuerlig i dette årtusen, er det slående hvor lite forskning som er foretatt på virkningen av lekene i 1994. Virksomheten på dette feltet i Østlandsforskning døde mer eller mindre ut etter at forskningsprosjektene var avsluttet like etter at OL-flammen var slukket. Mens det var satt av mer enn 400 millioner kroner til etterbruksfond, er det i dag lett å etterlyse et fond også for forskning som kunne ha fulgt prosessen de 25 siste årene med longitudinelle studier.

Noe forskning er gjort. I en artikkel publisert i 1998, basert på data fra 1990-1995 og en begrenset oppfølging i 1997, fastslår Spilling (1998) at effektene av et stort arrangement som vinter-OL er å anse som et forbigående fenomen – eller et intermesso. I forbindelse med Lillehammer-OL var det noen effekter knyttet til turisme og ansettelser innen andre områder, men om langvarige virkninger skrev han at de måtte sees i forhold til de totale utgiftene i forbindelse med OL: «In total it is estimated that the national deficit of hosting the Games was NOK 5-6 billion, and in this perspective a long-term employment effect of some 400-500 full-time equivalents is rather marginal» (Spilling, 1998, s. 121). Han skrev på samme side at «the long-term industrial impact are very marginal and in no way justify the huge costs of hosting the event». Det kan virke bombastisk å konkludere slik like etter et OL, men inntrykket har festet seg i senere forskning som ikke har gjort egne studier, men bygget på Spilling (som forfatter av denne rapporten tar jeg ikke stilling til Spillings funn). For eksempel trakk Guala (2008) fram at Lillehammer er velkjent på grunn av «post-event-situasjonen». Han skrev et arven ikke var veldig positiv, og beskrev tilstanden som et «intermesso-syndrom» der Spilling (1998) var oppgitt som kilde. Guala skrev ellers at folket endret oppfatning av OL fra 50 prosent tilfredshet før lekene til 88 prosent etter lekene.

Teigland (2000) konkluderte med at OL i 1994 var en vellykket idrettsbegivenhet som hadde stor gevinst for lokalsamfunnet – som riktignok ikke tok kostnadene. Han pekte imidlertid på at de varige effekter for turisme hadde vært mindre enn forventet. Overkapasitet på hotellsiden som følge av investeringene til OL bidro til at mange fikk problemer. Det samme gjaldt utbyggingen av idrettsanlegg, og han trakk fram at en by med 24.000 innbyggere ikke hadde behov for to ishaller – den ene med 10.500 sitteplasser. Her ble det henvist til at også nabobyene hadde ishockeyhaller. Ved markeringen av 25-årsjubileet kan det konstateres at Lillehammer har fått ytterligere en isflate. Det kan i hele tatt slås fast at anleggsporteføljen er tatt godt vare på og blir brukt. Lillehammer trekkes ikke frem som eksempel når tematikken «hvite elefanter» er oppe – et begrep forskerne bruker på overdimensjonerte anlegg som det ikke er bruk for, og som derfor forfaller (Alm, 2012; Alm, Solberg, Storm, & Jakobsen, 2014). En tilsvarende negativ utvikling ville ikke vært urimelig fordi Lillehammer er blant de minste byene som har stått som OL-vertskap. Så hvorfor er det blitt slik at Lillehammer ikke har noen «hvite elefanter»? Og kan vi si at arven utelukkende er positiv? Disse to spørsmålene stilte forfatteren for et par år siden (Hanstad, 2017). Svarene kan oppsummeres slik:

- ✓ Aktiviteten i anleggene har vært stor. For eksempel har etterspørselen etter isflater vært større enn tilbudet – i motsetning til det som ble varslet. Samtidig kunne det ha vært bygget langt billigere lokaler enn en ishockeyhall med publikumskapasitet på 10.500 (Håkons Hall brukes til andre idretter enn ishockey), men samtidig ville OL aldri ha kommet til Lillehammer uten en slik hovedarena. På samme måte ble bob- og akebanen bygget som en direkte konsekvens av krav fra IOC. Nettopp av hensyn til etterbruken ble den vurdert lagt til Oslo. Anlegget er godt vedlikeholdt og har en relativt høy bruksfrekvens, spesielt i første del av vintersesongen når Lillehammer er en av de første banene som åpner. Både Håkons Hall og bob- og akebanen ville imidlertid hatt betydelige økonomiske utfordringer om det ikke hadde vært for etterbruksfondet.
- ✓ At anleggene ble plassert i flere kommuner, var en suksessfaktor for etterbruken. Lillehammer måtte blant annet gi fra seg en attraktiv skøytehall, men hele regionen fikk et løft på grunn av spredningen. Dessuten er det en stor fordel med anlegg i flere kommuner når det må finnes nye finansieringskilder post etterbruksfond.
- ✓ Flere av de nye idrettsanleggene har gjort det mulig å tiltrekke seg store idrettsarrangement til regionen, noe som har hatt ringvirkninger for flere aktører innen idrett, turisme og næringsliv. Birken kom lenge før OL og ville nok bestått uten 1994-

effekten, men Birkebeineren Skistadion og Olympiaparken står svært sentralt i mye av logistikken knyttet til arrangementene. Det gjør også de mange håndballflatene som brukes til store turneringer i både fotball og håndball. Anleggene har dermed stor effekt for inntektene til Lillehammers idrettsklubber (NRK, 2014).

- ✓ Idrettsanleggene utgjør også en viktig faktor knyttet til arven kompetansebygging. For eksempel bygger populariteten til Norges Toppidrettsgymnas (NTG) på nærheten til OL-arenaene. Den videregående skolen tiltrekker seg mange unge utøvere og er i dag arbeidsplass med mellom 50 og 60 årsverk. Også Høgskolen i Innlandet tiltrekker seg mange toppidrettsutøvere og er på den måten en grunn til at Olympiatoppen har eget regionalt senter i byen. Selve bygget er en OL-legacy. Høgskolen var der før OL i 1994 under navnet Oppland distriktshøgskole, men da med noen hundre studenter. I dag er det 4500, lokalisert i radio- og TV-sentret fra OL. Skolen ville ha vokst uten OL, men neppe like raskt.
- ✓ OL betydde mye utviklingen av toppidrett både nasjonalt og regionalt. Olympiatoppen var etablert før tildelingen i 1988, men OL og Paralympics forsterket satsingen på mange områder – ikke minst fordi Olympiatoppen fikk tilført betydelige ressurser. Den kompetansen og kulturen som ble bygget opp, er blitt vedlikeholdt og forsterket i de 25 årene etter lekene.
- ✓ Turisme: Preuss (2015) påpeker at arv består av endringer som gir positive resultater for noen interessenter og negative utfall for andre. Det er høyst relevant når vi skal se på turisteffekten av OL på Lillehammer. Dessuten, som nevnt tidligere, er det slik at en arv kan gå fra positiv til negativ og vice versa. Kan turisteffekten karakteriseres slik? Det er slått fast at effekten for den forventede tradisjonelle turismen var langt dårligere enn ventet. Det ble ikke slik som initiativtakerne hadde lovet (håpet?) – at busslast etter busslast fra utlandet skulle stoppe opp på Lillehammer for å gjenoppleve magien fra 1994. Teigland (1999) påpekte noen år etter lekene at 40 prosent av hotellene i byen hadde gått konkurs. I en rapport fra 2007, *Dersom Olympiaparken ikke fanst*, konkluderer forskerne omtrent på samme måte:

Trass i OL-arrangementet, den store aktiviteten som er generert av Olympiaparken A/S i ettertid og dei mange store festivalane og sportsarrangementa som har kome til dei siste 15 åra, ser reiselivsnæringa ut til å ha hatt ei påfallande dårleg utvikling i sjølve Lillehammer. Det er ei langt

betre utvikling om ein ser regionen som heilskap (Teigen, Onshus, & Holmengen, 2007, s. 31).

- ✓ Her henvises det spesielt til nabokommunene Øyer og Ringebu, som har fått en oppblomstring gjennom anleggene i Hafjell og Kvittfjell (Teigen, 2009). I dag fremstår disse anleggene som store turistmaskiner med positiv effekt for hele regionen. På veien til å utvikle disse områdene har det vært flere konkurrer, men tapene har vært tatt av private investorer. Som Teigen (2009) påpeker, er Kvittfjell et ektefødt barn av OL i 1994, der Ringebu kommune fem år tidligere gjorde et prinsippvedtak om at arrangementet skulle gi Ringebu-samfunnet en positiv, langsiktig utviklingsimpuls. I dag er firma og selskap tilknyttet Kvittfjell viktige og store arbeidsgivere i kommunen. Regnskapet for turisme i Hafjell og Kvittfjell kan også inkludere den enorme utbyggingen av hytter og hoteller, som i årene etter 1994 har sysselsatt mange mennesker i bygge- og anleggsbransjen samt i servicenæringen. Kanskje ville denne utviklingen ha kommet uansett for Hafjell, men lekene ga en kick-start.
- ✓ At utviklingen av Kvittfjell og Hafjell er en positiv arv, er en oppfatning som ikke deles av alle. Mye urørt natur er tråkket ned av kommersielle interesser. Landbruks- og jordbruksinteresser jobbet mot denne utviklingen før OL (Heyerdahl, 2014).

Det er mange flere forhold som kunne ha vært belyst, og det er lett å peke på «gaps in the literature» som forskerne gjerne innleder sine artikler med som begrunnelse for å ta fatt på et tema. Hva skjedde med kompetansen som ble bygget opp i forbindelse med lekene? Hvordan egnet lekene seg som et prosjekt for en region på tvers av fylkesgrenser? Hva betydde lekene for utviklingen av det som skulle bli Telenor? Hva med bedrifter som for eksempel Moelven? Hvordan har den paralympiske idretten utviklet seg etter 1994?

Avslutningsvis i behandlingen av arven etter lekene i 1994, tar vi med ett forhold der Lillehammer har hatt betydning for den olympiske bevegelse. Miljø og bærekraft. Det regnes som en positiv legacy, men den var ikke planlagt. I sluttrapporten fra organisasjonskomiteen (LOOC, 1995) kan leseren få inntrykk av at OL på Lillehammer hadde vært opptatt av miljø i hele prosessen. Det heter blant annet at ett av hovedmålene hadde vært å gjøre miljø til den tredje pilar i den olympiske bevegelse (i tillegg til idrett og kultur). Slik ble det, og dermed er dette blitt en positiv legacy for Lillehammer '94 og ikke minst IOC. Imidlertid var det ikke planlagt at vinterlekene i 1994 skulle stå igjen som et miljø-OL. Det var først da statsminister Gro Harlem Brundtland i september 1988 reiste til Seoul på IOC-sesjonen der lekene skulle tildeles, at det ble fart i miljøsaken. Da hadde OL-prosessen rullet og gått i Norge i seks-sju

år. Brundtland hadde ledet FNs spesialkommissjon for miljø- og utviklingsspørsmål fra 1984 til 1987, og var svært opptatt av bærekraft. På sesjonen snakket hun mye om miljø og hva et OL kunne brukes til. Hun sa blant annet at det lå et stort uutnyttet potensial i virksomheten til IOC og OL-arrangører: «Et grunnleggende prinsipp for den olympiske bevegelse er å utdanne unge mennesker i en ånd av forståelse og vennskap og dermed bidra til å bygge en bedre og mer fredelig verden». Videre: «Vi lever i en tid med raske endringer. I dag ser vi fremgang på mange områder som er av avgjørende betydning for menneskeheten. Kjente begreper er blitt revurdert og nye er under utvikling. Dette krever mot, bevissthet og ansvarlighet, ikke minst blant internasjonale organisasjoner. IOC er en organisasjon som har mål og myndighet til å spille en viktig og konstruktiv rolle i det komplekse og vital mosaikk av internasjonale relasjoner» (Brundtland, 1988).

Selv etter Brundtlands tale og tildelingen av OL var ikke LOOC udelt miljøbevisste. Dette kom spesielt frem i forbindelse med plasseringen av skøytehallen. Miljøorganisasjonene presset på og fikk gjennom sitt syn. Etter at anleggene var plassert og de største stridighetene hadde lagt seg, ble klimaet mer og mer preget av samarbeid framfor konfrontasjon. På den måten ble LOOC den første olympiske organisasjonskomiteen som formulere miljømål. I et skrift fra Lillehammer kommune (2004) heter det at miljøorganisasjonenes samarbeidsprosjekt, Prosjekt Miljøvennlig OL, ble tatt inn i varmen og ble en viktig samarbeidspartner for OL-organisasjonen. Det innebar at det som først og fremst skulle bli kompakte leker, i stedet ble grønne leker (Samuel & Stubbs, 2013). IOC var tidlig ute og støttet Prosjekt Miljøvennlig OL og sørget på den måten for at de fikk innpass i planleggingsarbeidet. Ved at IOC samkjørte seg med Lillehammers grønne profil, klarte IOC å gjenopprette sitt image (Lesjø, 2000). Lillehammer og Norge har fått mye skryt for arbeidet med miljø. For eksempel skriver Chappellet (2006) at grønne vinterleker slo rot internasjonalt etter 1994, mens Cantelon & Letters (2000) mener at det norske folk med sin langvarige og godt utviklede respekt for naturen ga et eksempel på noe IOC omfavnet. Heyerdahl (2014) er litt mer avmålt. Han mer enn antyder at det er en bløff når den offisielle rapporten fra OL på Lillehammer gir inntrykk av en rød tråd på miljøet som fulgte OL-forberedelsene. «I virkeligheten er det vanskelig å identifisere denne tråden. Et paradoks er at søkerorganisasjonen profilerte oljenasjonen Norge» (Heyerdahl, 2014). Han mener miljøprofilen er umusikalsk så lenge Statoil var største nasjonale OL-sponsor.

Uansett motiv og virkning: Internasjonalt står miljø, miljøvern og bærekraft som en positiv og ikke-planlagt arv etter vinterlekene i 1994. Dette er iallfall tilfelle for IOC og i et

internasjonalt perspektiv. Selstad og Skjeggedal (1994) var likevel ikke overbevist om den lokale arven. I rapporten *Byforskjønnelse uten bærekraft. En vurdering av Lillehammer-OLs miljøeffekter*, påpekte forskerne blant annet at miljøvirkningen av transportendringer på Lillehammer hadde vært negativ.

Ungdoms-OL 2016

Hva så med Ungdoms-OL i 2016? Lekene er i seg selv å anse som en legacy etter lekene i 1994. Det er for tidlig å si hva som blir liggende igjen. Det vi vet, er at flere anlegg ble rustet opp, og at kompetanse knyttet til store prosjekter igjen ble skapt (og gjenskapt). Selve søknaden hadde en del vage formuleringer, og en konkret plan for legacy ble først klar mindre enn tre år før lekene. Fem områder for arv (legacy commitments) så slik ut: 1) en materiell arv i form av OL- anlegg og utstyr, 2) lekene som en forskjell i livet til deltakerne, 3) Ungdoms-OL som bidrag til tiårsplanen for utvikling av norsk ungdomsidrett, 4) et bidrag til å gi regionen fornyet kompetanse og entusiasme, og 5) et bidrag til etableringen av Lillehammer Olympic Legacy Center (LYOGOC, 2015). Flere av disse punktene er problematiske i forhold til å vurdere måloppnåelse, bortsett fra punkt 1 om anlegg og utstyr – og at Ungdoms-OL skulle være et bidrag for å etablere et legacy senter (pkt 5). Hvilken betydning sentret får, og hvordan pkt 2, 3 og 4 skal måles, er høyst usikkert. Ungdoms-OL fikk en sentral plassering i Idrettsforbundets tiårsplan for ungdomsidrett, men studier setter spørsmålsteget ved effekten (Hanstad, Kristiansen, Sand, Skirstad, & Strittmatter, 2016; Strittmatter, 2017). Strittmatter mener Ungdoms-OL var en feilmedisinering fra NIFs side og at arrangementet i stedet ble brukt til å legitimere Norges idrettsforbund (NIH, 2017).

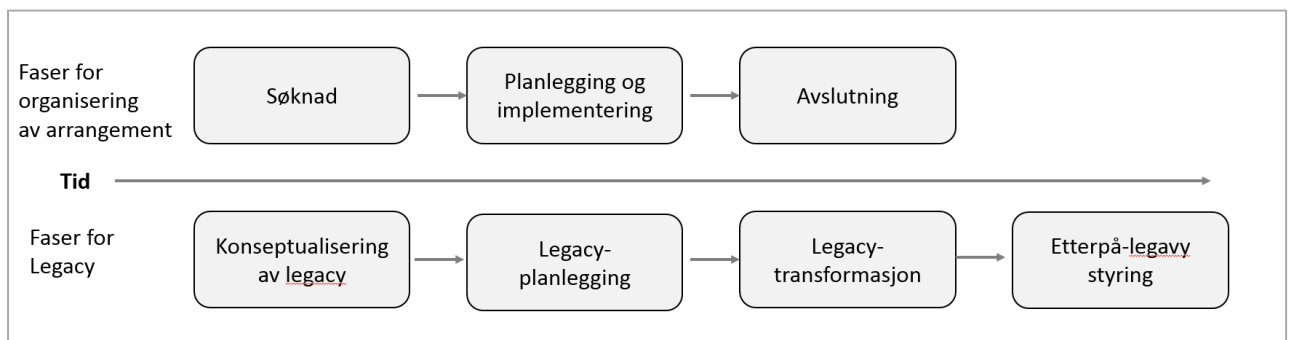
Ung frivillighet var en viktig del av hele prosjektet. Det vi vet fra OL i 1994, er at lekene skapte en kultur for å bidra selv om svært få studier er gjort i etterkant. En studie av frivillighet under verdenscup nordiske grener på Lillehammer i 2014 viste at 19 prosent hadde vært frivillige under vinterlekene 20 år tidligere. I den eldre aldersgruppen (50 år eller eldre) hadde 37,5 prosent deltatt som frivillige, mens nesten alle de øvrige hadde vært tilskuere (Hanstad, Vollen, & Tangevold, 2014). Viser tilsvarende undersøkelser 20 år etter Ungdoms-OL tilsvarende funn, har arrangøren lyktes. Det er ikke uten videre gitt at det skjer. Etter som frivillige på ungdoms-OL ikke er fulgt opp, vet vi lite om denne gruppen. Det er registrert gjennom samtaler at denne gruppen var vanskelig å rekruttere inn igjen bare ett år etter, men kanskje vil de komme tilbake senere.

Avslutning

Denne rapporten har a) sett på begrepet legacy, b) gitt et bilde av noe av forskningen som er gjort på olympiske og paralympiske (vinter)leker, og c) gitt et foreløpig bilde av forskningen foretatt i forbindelse med vinterlekene i 1994 og ungdoms-OL i 2016.

At store idrettsbegivenheter skal ha virkninger i ettertid, er ikke noe nytt. Ei heller at det er en miks mellom positiv og negativ legacy. Noen forskere er kritiske til hele konseptet. For eksempel peker Tomlinson (2014) på at den innebygde forståelse av legacy i den olympiske diskurs, er uklar uten langsiktig planlegging. Videre at den forblir udokumentert uten systematisk forskning i etterkant. En kritisk samfunnsvitenskapelig forskning er avgjørende for å tette hullet mellom påstander og realiteter.

Forskningen virker rimelig samstemt på at positive langtidsvirkninger forutsetter at legacy er en del av prosjektet parallelt med hele arrangementssyklusen – og ikke minst fortsetter når organisasjonskomiteen har avsluttet sitt arbeid (som regel ett år etter lekenes slutt). Figuren under viser hvordan Leopkey og Parent (2017) ser for seg dette. Lokale og nasjonale myndigheter har tidligere oversett både første og siste legacy-fase.

Figur: Olympiske faser for legacy-styring. Etter Leopkey og Parent (2017).

Det er vanlig for en søker/potensiell søker å overspille de positive virkningene av olympiske/paralympiske leker ved å gi urealistiske forventninger i vertsbyen, regionen og landet. Trolig vil et lønne seg å operere med en mer edruelig tilnærming. Å trekke fram hva som kan være mulige negative konsekvenser, kan gi hele prosessen mer troverdighet og dessuten gjøre det mulig å demme opp for disse.

Referanser

- Alm, J. (2012). *World Stadium Index. Stadiums built for major sporting events - bright future or future burden?* : Copenhagen: Danish Institute for Sports Studies/Play the Game.
- Alm, J., Solberg, H. A., Storm, R. K., & Jakobsen, T. G. (2014). Hosting major sports events: the challenge of taming white elephants. *Leisure Studies*
- Benson, A. M., Dickson, T. J., Terwiel, F. A., & Blackman, D. A. (2014). Training of Vancouver 2010 volunteers: a legacy opportunity? *Contemporary Social Science*, 9, 210-226.
- Bondonio, P., & Guala, C. (2011). Gran Torino? The 2006 Olympic Winter Games and the tourism revival of an ancient city. *Journal of Sport & Tourism*, 16, 303-321.
- Bondonio, P., & Mela, A. M. (2008). *Which legacies of Torino 2006 OWGs for the Olympic movement and the local society?* Paper presentert ved The Olympic Legacy People, Place, Enterprise. Proceedings of the first annual conference on Olympic Legacy 8 and 9 May 2008, Greenwich.
- Brundtland, G. H. (1988). *Address before the 94th Session of the International Olympic Committee, Seoul, 14 September 1988.*
- Cantelon, H., & Letters, M. (2000). The making of the IOC enviromental as the third diemnsion of the Olympic movement. *International Review for Sociology of Sport*, 35, 294-308.
- Chappelet, J.-L. (2006). The tale of three Olympic Cities – forecast for Torino on basis of Grenoble and Innsbruck. *Torino 2006 – XX Winter Olympic Games Symposium*. Torino.
- Chappelet, J. L. (2003). The Legacy of the Winter Games: An Overview. I: Miguel Moragas, Christopher Kennet & Nuria Puig (Red.), *The Legacy of the Olympic Games, 1984–2002* (s. 54-66). Lausanne: International Olympic Committee.
- Coaffee, J. (2011). Urban Regeneration and Renewal. I: John R. Gold & Margaret M Gold (Red.), *Olympic Cities* (s. 180-193). Oxon: Routledge.
- Dansero, E., & Puttilli, M. (2010). Mega-events tourism legacies: The case of the Torino 2006 Winter Olympic Games – a territorialisation approach. *Leisure Studies*, 29, 321-341.
- Dickson, T. J., Benson, A. M., & Blackman, D. A. (2011). Developing a framework for evaluating Olympic and Paralympic legacies: looking beyond the fun and games. *Journal of Sport & Tourism*, 16, 285-302.
- Dyckhoff, T., & Barrett, C. (2012). *The Architecture of London 2012: Vision, Design and Legacy of the Olympic and Paralympic Games - An Official London 2012 Games Publication*. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.
- Essex, S., & Chalkley, b. (2004). Mega sporting events in urban and regional policy: a history of the Winter Olympics. *Planning Perspectives*, 19, 201-232.
- Essex, S. J. (2011). The Winter Olympics: Driving Urban Change, 1924.2014. I: John R. Gold & Margaret M Gold (Red.), *Olympic Cities* (s. 56-79). Oxon: Routledge.
- Ferrari, S., & Guala, C. (2015). Mega-events and their legacy: Image and tourism in Genoa, Turin and Milan. *Leisure Studies*, 10.1080/02614367.2015.1037788.
- Flyvbjerg, B. (2011). Over Budget, Over Time, Over and Over Again: Managing Major Projects. I: Peter W.G Morris, Jeffrey P Pinto & Jonas Söderlund (Red.), *The Oxford Handbook of Project Management* (s. 321-344). Oxford.
- Fowle, J. (2009, 27. oktober). Sea to Sky Highway years in the making. *Vancouver Sun*. Hentet fra: <http://www.vancouversun.com/news/sea-to-sky-highway/Highway+years+making/2151249/story.html>.
- Gaudette, M., Roullet, R., & Sylvain, L. (2017). Winter Olympic Games, cities, and tourism: a systematic literature review in this domain. *Journal of Sport & Tourism Management*, 21, 287-313.
- Girginov, V. (2018). *Rethinking Olympic legacy*. Lodon and New York: Routledge.
- Gold, J. R., & Gold, M. M. (2013). "Bring It under the Legacy Umbrella": Olympic Host Cities and the Changing Fortunes of the Sustainability Agenda. *Sustainability*, 5, 3526-3542.
- Gratton, C., & Preuss, H. (2008). Maximizing Olympic impacts by building up legacies. *The International Journal of the History of Sport*, 25, 1922-1938.
- Guala, C. (2008). *To bid or not to bid: public opinion before and after the Games. The case of the Turin 2006 Olympic Winter Games* Paper presentert ved The Olympic Legacy People, Place,

- Enterprise. Proceedings of the first annual conference on Olympic Legacy 8 and 9 May 2008, Greenwich.
- Hanstad, D. V. (1991). *OL på Lillehammer : en prosessanalyse med særlig vekt på overveielser, beslutninger og tiltak i det politiske system*. Hovedfagsoppgave. Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Hanstad, D. V. (2006). *Olympiatoppens planlegging og gjennomføring av vinterlekene i Torino 2006*. Rapport. Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Hanstad, D. V. (2014). *Arrangementsledelse. Initiativ, planlegging, gjennomføring og evaluering*. Oslo: Akilles.
- Hanstad, D. V. (2017). Arven fra lekene i 1994 og 2016. I: Dag Vidar Hanstad & Jon Helge Lesjø (Red.), *Ungdoms-OL på Lillehammer. Barneskirenn eller olympisk innovasjon* (s. 253-272). Oslo: Akilles.
- Hanstad, D. V., Kristiansen, E., Sand, T. S., Skirstad, B., & Strittmatter, A.-M. (2016). *Frivillige på Ungdoms-OL 2016*. Rapport fra Norges idrettshøgskole. Hentet fra https://issuu.com/norgesidrettshogskole/docs/rapport_frivillige_p_ungdoms-ol_2
- Hanstad, D. V., Vollen, T., & Tangevold, M. (2014). *Rapport om frivillighet under World Cup Lillehammer 2014*. Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Hartman, H. (2012). *London 2012 Sustainable design: Delivering an Olympic legacy. An Official London 2012 Games Publication*. London: John Wiley & Sons Ltd.
- Haugerud, K. (2015). *Arven fra Lillehammer*. Lillehammer: Lillehammer kommune.
- Heyerdahl, G. S. (2014). Vinter-OL i skisportens vugge - De VI Olympiske vinterleker i Oslo, 1952 og De XVII Olympiske vinterleker i Lillehammer, 1994. *PhD thesis*. Oslo: Norges idrettshøgskole.
- IOC. (2017). *Legacy Strategic Approach. Moving Forward*. Lausanne: International Olympic Committee.
- IOC. (2018). *Olympic Charter. In force from 9 October 2018*. Lausanne: International Olympic Committee.
- Kassens-Nor, E. (2012). *Planning Olympic Legacies: Transport Dreams and Urban Realities*. Oxon: Routledge.
- Leopkey, B., & Parent, M. M. (2012). Olympic Games Legacy: From General Benefits to Sustainable Long-Term Legacy. *International Journal of the History of Sport*, 29, 924-943.
- Leopkey, B., & Parent, M. M. (2017). The governance of Olympic legacy: process, actors and mechanisms. *Leisure Studies*, 36, 438-451.
- Lesjø, J. H. (2000). Lillehammer 1994: planning, figurations and the "Green" Winter Games. *International review for the sociology of sport*, 35, 282-293.
- Lesjø, J. H. (2003). *OL-saken: en prosess-sosiologisk studie av planlegging, politikk og organisering*. Dr.philos Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
- Lillehammer kommune (2004). *Et Olympisk eventyr*. Lillehammer: Lillehammer kommune.
- LOOC (1995). *Olympic Winter Games official report Lillehammer 1994*. Lillehammer:
- LYOGOC. (2015). Hvorfor arrangerer vi Ungdoms-OL? Hentet fra: <http://www.lillehammer2016.com/no/Informasjon/Hvorfor-arrangerer-vi-Ungdoms-OL>
- Mangan, J. A. (2010). Prologue: Guarantees of Global Goodwill: Post-Olympic Legacies - Too Many Limping White Elephants? I: *Olympic Legacies: Intended and Unintended. Political, Cultural and Educational* (s. xvii-xxxi). London and New York: Routledge.
- Misener, L., Darcy, S., Legg, D., & Gilbert, K. (2013). Beyond Olympic Legacy: Understanding Paralympic Legacy Through a Thematic Analysis. *Journal of sport management*, 27, 329-341.
- Monclús, F.-J. (2011). Barcelona 1992. I: John R. Gold & Margaret M Gold (Red.), *Olympic Cities* (s. 268-286). Oxon: Routledge.
- NIH. (2017, 17. februar). Idrettsforbundets feilmedisinering. *Norges idrettshøgskole, hjemmeside*. Hentet fra: <https://www.nih.no/om-nih/aktuelt/nyheter/2017/februar/idrettsforbundets-feilmedisinering/>.
- NOU 1983: 21. *Næringslivets utviklingsmuligheter i Innlandet (Nordli/Innlandsutvalgets innstilling)*. Oslo: Universitetsforlaget.
- NRK. (2014, 14. mars). Birken: Et samlet overskudd på 34 millioner kroner. *NRK*. Hentet fra: <https://www.nrk.no/ho/birken-er-god-butikk-1.11606126>.
- Olsen, S. B. (2005). *Historien om Hafjell*. Lillehammer: Hafjell Alpinsenter AS.

- Payne, M. (2005). *Olympic Turnaround*. Berkshire: London Business Press.
- Pentifallo, C., & VanWynsberghe, R. (2015). Mega-event impact assessment and policy attribution: Embedded case study, social housing, and the 2010 Winter Olympic Games. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 7, 266-281.
- Pinson, G. (2002). Political government and governance: strategic planning and the reshaping of political capacity in Turin. *International Journal of Urban and Regional Research*, 26, 477-493.
- Preuss, H. (2007). The Conceptualisation and Measurement of Mega Sport Event Legacies. *Journal of Sport & Tourism*, 12, 207-227.
- Preuss, H. (2014). Legacy revisited. I: J Grix (Red.), *Leveraging legacies for sports megaevents: Concepts and cases* (s. 24–38). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Preuss, H. (2015). A framework for identifying the legacies of a mega sport event. *Leisure Studies*, 34, 643-664.
- Preuss, H. (2016). A Theory of Mega Sport Event Legacies. I: George B. Cunningham, Janet S. Fink & Alison Doherty (Red.), *Routledge Handbook of Theory in Sport Management* (s. 69-80). London and New York: Routledge.
- Samuel, S., & Stubbs, W. (2013). Green Olympics, green legacies? An exploration of the environmental legacies of the Olympic Games. *International Review for Sociology of Sport*, 48, 485-504.
- Sant, S.-L., Mason, D. S., & Hinch, T. D. (2013). Conceptualising Olympic tourism legacy: destination marketing organisations and Vancouver 2010. *Journal of Sport & Tourism*, 18, 287-312.
- Scherer, J. (2013). Crises of Capitalism and Deficits of Democracy: Lessons from Vancouver's Olympic Village Development. *Institute for Culture and Society Occasional Paper Series*, 4, 1-17.
- Schnitzer, M., & Haizinger, L. (2019). Does the Olympic Agenda 2020 Have the Power to Create a New Olympic Heritage? An Analysis for the 2026 Winter Olympic Games Bid. *Sustainability*, 11. doi: 10.3390/su11020442
- Selstad, T., & Skjeggstad, T. (1994). *Byforskjønnelse uten bærekraft. En vurdering av Lillehammer-OLs miljøeffekter*. Lillehammer: Østlandsforskning.
- Solanellas, F., & Camps, A. (2017). The Barcelona Olympic Games: Looking Back 25 Years On. *Apunts. Educació Física i Esports*, 7-26.
- Spilling, O. R. (1998). Beyond Intermezzo? On the Long-Term Industrial Impacts of Mega-Events: The Case of Lillehammer 1994. *Festival management and event tourism*, 5, 101-122.
- Strittmatter, A.-M. (2017). *Legitimation processes of sport organizations – the case of Norwegian youth sport policy and the 2016 Lillehammer YOG*. PhD ved Norges idrettshøgskole, Oslo.
- Taks, M., Chalip, L., & Green, B. C. (2015). Impacts and strategic outcomes from non-mega sport events for local communities. *European Sport Management Quarterly*, 15, 1-6.
- Teigen, H. (2009). OL i ettertid: Eit døme på innovativ næringsutvikling. I: Håvard Teigen, Mehmet Mehmetoglu & Tone Haraldsen (Red.), *Innovasjon, opplevelser og reiseliv* (s. 228-247). Bergen: Fagbokforlaget.
- Teigen, H., Onshus, T., & Holmengen, H. (2007). "Dersom Olympiaparken ikkje fanst". Høgskolen i Lillehammer.
- Teigland, J. (1999). Mega-events and impacts on tourism; the predictions and realities of the Lillehammer Olympics. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 17, 305-317.
- Teigland, J. (2000). Dynamic tourism processes; a case study of the effect of multiple development actions on regional level. *The Tourist Review*, 55, 43-58.
- Telesca, G. (2014). Dealing with the past and planning the future: the urban renewal of Rome and Barcelona through the Olympic Games. *European Review of History:Revue europeenne d'histoire*, 21, 19-36.
- Thomson, A., Cuskelly, G., Toohey, K., Kennelly, M., Burton, P., & Fredline, L. (2018). Sport event legacy: A systematic quantitative review of literature. *Sport Management Review*. doi: <https://doi.org/10.1016/j.smr.2018.06.011>
- Tomlinson, A. (2014). Olympic legacies: recurrent rhetoric and harsh realities. *Contemporary Social Science*, 9, 137-158.

- Valera, S., & Guàrdia, J. (2002). Urban social identity and sustainability. Barcelona's Olympic Village. *Environment and Behavior*, 34, 54-66.
- Viehoff, V., & Poynter, G. (2018). (Ed.) *Mega-event Cities: Urban Legacies of Global Sports Events*. London & New York: Routledge.
- Wolff, A. (2014). Citizens of Norway, please support Oslo's bid for 2022 Winter Olympics. *Sports Illustrated*. Hentet fra: <http://olympics.si.com/olympics/2014/02/21/sochi-olympics-open-letter-norway-oslo> Wolff